

DOI 10.51558/2490-3647.2024.9.1.531

UDK 323.14:[316.774:32.019.5(497.1)]“19“

Primljeno: 20. 02. 2024.

Pregledni rad

Review paper

Belma Buljubašić

KREIRANJE NEGATIVNE SLIKE O SOCIJALISTIČKOJ BOSNI I HERCEGOVINI: FABRIKOVANJE AFERA I DESTABILIZACIJA REPUBLIČKOG RUKOVODSTVA

U radu je dat prikaz kontinuiranih napada na Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu i njeno političko rukovodstvo u toku osamdesetih godina prošlog vijeka. Destabilizacija komunističkog rukovodstva BiH vođena je iz centara moći iz Beograda – prvenstveno iz intelektualnih centara i putem medija. Rukovodstvo ove republike predstavljano je kao izrazito represivno, a Bosna i Hercegovina kao *tamni vilajet* u kojem se zabranjuje intelektualno stvaralaštvo i svaka kritika sistema i vlasti. Jugoslavija je u to vrijeme bila u izuzetno nepovoljnom ekonomskom položaju, ali se u srbijanskim medijima BiH predstavljala kao izuzetak u odnosu na većinu drugih republika u Federaciji. Osim toga, BiH je predstavljana kao anacionalna republika, a česti su bili i stereotipi i negativni sadržaji o Muslimanima koji su bili većinski narod. Neka dešavanja su pretvorena u afere čime se slabilo rukovodstvo i razaralo bosanskohercegovačko društvo.

Ključne riječi: destabilizacija; komunističko rukovodstvo; afere; tamni vilajet; instrumentalizacija medija; osamdesete godine 20. vijeka

U drugoj polovini osamdesetih godina 20. vijeka, Bosna i Hercegovina je bila poprište različitih afera koje su slabile Savez komunista BiH. Beogradski mediji, prije svega *Televizija Beograd*, dnevne novine *Politika* i sedmični magazin *NIN*, su od dešavanja u BiH pravili prvorazrednu senzaciju nastojeći prikazati komunističko rukovodstvo u ovoj republici rigidnim i nesposobnim, a BiH kao republiku u kojoj

je nemoguća bilo kakva konstruktivna kritika ili intelektualno stvaralaštvo. Iako je fokus rada na dešavanjima iz druge polovine osamdesetih godina, na početku članka ću dati nešto širi uvid koji će obuhvatiti i rane osamdesete godine prošlog vijeka. Takav pristup je neophodan da bi se pokazao kontinuitet napada na Bosnu i Hercegovinu kao navodno neperspektivnu i republiku bez historijskog kontinuiteta, što je doprinijelo razjedinjavanju bosanskohercegovačkog društvenog tkiva koje je prethodilo krvavom ratu i agresiji na BiH. Napominjem da je tema izrazito kompleksna i široka i da zahtijeva detaljno arhivsko istraživanje o svim događajima i medijskim istupima. S obzirom na ograničenost prostora za pisanje članka, ovdje ću se osvrnuti samo na neke od ključnih momenata kako bi procesi destabilizacije BiH bili jasniji.

U današnjem javnom i medijskom prostoru u BiH prisutna su, uglavnom, samo prisjećanja na neke od tzv. afera, prvenstveno na Sarajevski proces iz 1983. godine i slučaj sa mjeničnim poslovanjem Agrokomerca koji je punio novinske stupce krajem osamdesetih godina. O tim slučajevima je napisano više članaka i knjiga (Bosanski institut Cirih 1987; Dodik 2003; Danilović 2006; Filipović 2008), a čak je i sam Fikret Abdić, glavni akter u slučaju Agrokomerc, koji je nakon rata osuđen za ratni zločin napisao knjigu *Od idola do ratnog zločinca i nazad*. Osim u akademskom diskursu o ova dva događaja se najčešće govori u svakodnevnim pričama, predizbornim skupovima ili političkim istupima, a Sarajevski proces je česta tema i u medijima i na društvenim mrežama te uglavnom dolazi od onih koji kroz ovaj slučaj nastoje objasniti kako se tadašnja vlast „obračunavala“ s vjernicima. Al Jazeera je 2015. godine emitovala dokumentarni film od dvije epizode – *Sarajevski proces* koji donosi arhivske snimke i razgovore sa osuđenima, advokatima i pravnicima učesnicima procesa.¹ Svake godine dio medija podsjeti na godišnjicu Sarajevskog procesa i kratko podsjeti na imena osuđenika, djela za koja su ih teretili i presude²

Agrokomerc se smatrao privrednim čudom jer je preporodio jedan od najsiromašnijih krajeva Bosne i Hercegovine – Veliku Kladušu, a Fikret Abdić postao je glavni lider tog dijela bosanske krajine, neko kome se bespogovorno vjerovalo i koga su prozvali Babo. O kultu ličnosti Abdića najbolje svjedoči slogan iz tog vremena – *Voda teče kako Babo reče*³. Interes za propast Agrokomerca vlada i danas,

¹ Obje epizode su dostupne na Youtube-u.

² <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/sarajevski-proces-prije-31-godinu-izrecene-su-presude-aliji-izetbegovic-i-ostalim-optuzenima>
<https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2013/10/20/sarajevski-proces-30-godisnja-drzavna-tajna>

³ <https://www.youtube.com/watch?v=Z97BHWwfqJE>

prvenstveno zbog ratnih dešavanja u Velikoj Kladaši i političkog angažmana Fikreta Abdića koji je i u današnje vrijeme lider za veliki dio Kladašana. U vrijeme formiranja prvih stranaka u BiH na početku devedesetih godina Fikret Abdić bio je jedan od najistaknutijih članova Stranke demokratske i uz Aliju Izetbegovića kandidat za člana Predsjedništva BiH iz reda bošnjačkog naroda. Na prvim demokratskim izborima osvojio je najveći broj glasova, ali je odustao od funkcije i prepustio je Izetbegoviću. Abdić je ubrzo izašao iz SDA i tokom rata u BiH je osnovao tzv. Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna. Na lokalnim izborima je osvojio dva uzastopna mandata za načelnika Velike Kladaše 2016. i 2020. godine. Godine 2012. izašao je iz zatvora gdje je služio kaznu zbog ratnog zločina, odnosno na uslovnu slobodu nakon što je odslužio dvije trećine kazne pri čemu ga je dočekalo više od 3.000 hiljade ljudi koji su u Pulu, grad u kojem je bio na odsluženju kazne, stigli sa 40 autobusa.⁴

Dvije spomenute afere najviše su u žiži interesovanja jer je prvooptuženi u Sarajevskom procesu bio Alija Izetbegović, prvi predsjednik RBiH, dok je Fikret Abdić koji je bio pobjednik prvih demokratskih izbora, nakon ratnih osuđen je kao ratni zločinac.⁵ Afera Agrokomerc je značajna i zbog toga što se u dijelu bošnjačke javnosti tretira kao montirana afera koja je imala za cilj oslabiti uticaj jednog od vodećih muslimanskih političara Hamdije Pozderca.⁶

1. PRIKAZ BOSNE I HERCEGOVINE U BEOGRADSKOJ JAVNOJ I INTELEKTUALNOJ SFERI I REAKCIJE RUKOVODSTVA BIH U RANIM OSAMDESETIM GODINAMA

Denis Veladžić (2019) navodi da tendenciozno i manipulativno pisanje o BiH počinje odmah nakon Titove smrti i da se bosanskohercegovačke teme izrazito negativno tretiraju u beogradskoj javnosti. Prema ovom autoru, o BiH se kreiraju medijske slike koje su izraz antibosanskih ideoloških i političkih koncepata. Rearanžira se predodžba o tamnom vilajetu, o Bosni kao izrazito etatizirano-birokratska sredini i prostoru represije. Već ranih osamdesetih godina BiH se počinje prikazivati kao neintelektualna čvrstorukaška sredina, u kojoj nije moguće ispoljiti nikakvu kreativnost i intelektualno stvaralaštvo, a republička vlast se nastoji prikazati kao rigidna, re-

⁴ <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc/>

⁵ <https://hayat.ba/ko-je-uhapseni-fikret-abdic-osudivani-ratni-zlocinac-i-izdajnik-bosnjaka-koji-ih-je-ubijao-i-mucio-u-logorima/195987/>

<https://avaz.ba/vijesti/bih/576690/ko-je-krajiski-babo-ratni-zlocinac-izdajnik-kriminalac>

⁶ https://www.dw-com.translate.google.hr/legende-i-mitovi-o-slu%C4%8Daju-agrokomerc/a-40321381?_x_tr_sl=hr&_x_tr_tl=bs&_x_tr_hl=bs&_x_tr_pto=sc

presivna i dogmatska. Sama sintagma tamni vilajet ukazuje da je riječ o intelektualno zapuštenoj sredini u kojoj je vlast gotovo staljinistička, a tonovi jednoglasni. Tome se pridodaje i plasiranje stereotipa o Muslimanima (sada Bošnjacima) i islamskom nasljeđu, o širenju muslimanskog nacionalizma, Muslimanima se negira status nacije, nazivajući to izmišljotinom komunista (Veladžić, D. 2019).

BiH se sve češće prikazuje kao republika koja nema historijski kontinuitet. Pri tome treba imati na umu da je većinsko stanovništvo ove republike bilo muslimansko. BiH se, naime, nastojalo diskreditovati napadom na njen najbrojniji narod, iako Muslimani nisu bili dominantno većinski u BiH, što pokazuju i rezultati svih popisa provedenih u vrijeme SFRJ. Fabrikovanje teza o tobožnjem muslimanskom nacionalizmu i prikazivanje Muslimana kao komunističke izmišljotine išlo je u prilog tezi da BiH treba pripojiti Srbiji i Hrvatskoj. S druge strane, uporno je ponavljano da Muslimani zapravo nisu nacija, već posebna vjerska skupina otpadnika od srpskog naroda.

Već krajem 1981. na sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije raspravljalo se o nedaćama koje su zahvatile Srbiju, a za šta su bile optužene pokrajine kao i sama Federacija. Na toj sjednici se govorilo i o BiH kao republici koja je anacionalna i vještačka tvorevina, a negiran je i nacionalni identitet Muslimana (Lučić 2022), što je izazvalo svojevrsan šok u drugim krajevima Jugoslavije (Sarač-Rujanac 2012).

Iako se komunističko rukovodstvo Bosne i Hercegovine angažovalo i radilo na suzbijanju nacionalizama, oštro kritikujući i najbanalnije pojave u društvu koje su u sebi nosile iskrnu nacionalizma, iz Srbije su među tzv. kritičkom inteligencijom optuživani za čvrstorukaštvo i gušenje sloboda. Sarač-Rujanac (2020) piše da je početkom osamdesetih godina rukovodstvo SKBiH optuženo da je bastion birokratsko-etatičke moći koji podržava panislamizam, što je izazvalo oštre prepiske u jugoslovenskoj štampi između suprotstavljenih strana. Konkretno, radilo se o slučaju Vojislava Šešelja, u to vrijeme docenta na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, a u devedesetim jednog od vodećih srpskih nacionalista. Kako navodi Sarač-Rujanac (Ibidem), Šešelj je svesrdno prihvaćen među beogradskom kritičkom inteligencijom kao još jedan sarajevski disident i mladi perspektivni intelektualac koji je žrtva komunističkog rukovodstva. Njegovi tekstovi u *NIN-u*, *Književnoj reči* i *Politici* pokrenuli su diskusiju o rukovodstvu BiH kao staljinistima, a Šešelj je insistirao da se istraži navodni plagijat disertacije, koja je poslije pretvorena u knjigu, autora Brane Miljuša, tadašnjeg sekretara Gradskog komiteta SK Sarajeva, a čiji je mentor bio jedan od najuticajnijih muslimanskih političara Hamdija Pozderac. Kako

dalje navodi Sarač-Rujanac (2020), Šešelj je u tekstovima između 1981. i 1983. godine pisao o *muslimanskom nacionalnom klubu* na Fakultetu političkih nauka, kao i nacionalističkim i panislamističkim istupima bošnjačkih intelektualaca – Atifa Purivatre, Nijaza Durakovića, Arifa Tanovića i drugih.

O beogradskoj kritičkoj inteligenciji s početka osamdesetih godina Veladžić (2019) navodi da su se oni u poređenju sa inteligencijom iz Zagreba i Ljubljane isticali po svom političkom aktivizmu. Autor dijeli beogradsku inteligenciju na dvije skupine – ljevičare, koji su proistekli iz čuvene filozofske grupe Praxis i koji djeluju opoziciono i kritikuju Savez komunista za otuđenje i dogmatski pristup marksizmu, i etnonacionaliste, koji su u sukobu sa vlašću zbog njihovog odnosa prema nacionalnoj politici. Kao glavni predstavnik prve skupine izdvojio se filozof „praxisovac“ Ljubomir Tadić, a kao neformalni lider druge grupe ističe se srpski nacionalista Dobrica Ćosić.

Teza o Muslimanima kao poturicama, konvertitima i izdajnicima se, kako navodi Veladžić (2019), pojavila na beogradskoj javnoj sceni početkom osamdesetih godina, što se potkrepljivalo pričama o njihovim srpskim korijenima stvarajući antagonizam prema ovoj nacionalnoj skupini, negirajući im nacionalnu posebnost i insistirajući na narativu o njihovim antisrpskim djelovanjima i izdajničkom karakteru kroz historiju. Tome su doprinosila i kvaziknjiževna djela poput izrazito popularnog Draškovićevog romana *Nož* (1982) koji je odmah po objavljivanju bio zabranjen zbog širenja nacionalne mržnje. Prema svjedočenjima nekoliko Beograđana s kojim sam imala neformalne razgovore, knjiga je, uprkos zabrani, bilo lako dostupna i prodavala se ispod pijačnih tezgi. O popularnosti te knjige svjedoči i njena ekranizacija. Film snimljen na kraju devedesetih godina i danas je popularan na društvenim mrežama, naročito kadar kada efendija traži od Alije Osmanovića da mu nabroji imena svojih predaka i kada završi, on mu kaže da nastavi, na šta mu Osmanović odgovara da nema dalje, a efendija mu odgovara da ima dalje, samo su ta imena srpska, a o tome ga kući nisu učili.⁷ K tome, roman Muslimane predstavlja kao ustaše koji kolju srpsku porodicu za pravoslavni Božić 1942. godine te im se četnici poslije svete. Na ovaj način je među širokim masama na pervertiran način otvarano pitanje identiteta Muslimana u Jugoslaviji, što je išlo u prilog nacionalističkim tezama o izmišljenoj izdajničkoj naciji, produktu komunista. Štaviše, ovaj je roman u dijelu beogradske javnosti predstavljan kao tobože pomirljiva knjiga koja se bavi krizom identiteta, te da na čovjeka najviše utiče njegovo vaspitanje, a ne pripadnost naciji.⁸

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=bUvWgw2HCrl>

⁸ <https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-kultni-roman-vuka-draskovica-noz-u-prodaji-od-6-decembra-unos->

Sve ove teze možemo naći i danas i to ne samo u raspravama među korisnicima društvenih mreža, već i u javnom govoru visokih političkih dužnosnika i sveštenstva Srpske pravoslavne crkve. Otud i Dodikovo stalno insistiranje na oslovljavanju Bošnjaka muslimanima, čime ih svodi isključivo na vjersku skupinu koja nema nacionalne posebnosti. Ili, kada je pokojni vladika Atanasije Jevtić kaže:

„Ima ljudi sa neprijatnim znojem, šta da radite, jadni muslimani pošto jedu loj. Znae šta se desilo u selu Brdarici? Čovek bio dobar, svraćao ljude kući, putnike. Jedno jutro svratio dvojicu, žena čista, posluženje, ali uzrujala se: jao, oprostite, čistila sam, oprostite što mi smrdi, i tako nekoliko puta, jao, oprostite što mi smrdi. Otišli oni i čovek će: ludo jedna, oni smrde, a ne soba. Bili muslimani, ona jadna nije znala. Jedan je musliman rekao u Bosni, lako je vama, vi se jednom okupate“⁹

Sarajevski proces ili suđenje muslimanskim intelektualcima počinje u ljeto 1983. godine. Grupa muslimana je procesuirana i optužena za podrivanje ustavnog poretka SFRJ. Među njima je bio i Alija Izetbegović, u to vrijeme potpuno anonimna figura, koji je još 1970. godine napisao za tadašnji kontekst kontroverznu knjigu *Islamska deklaracija*. Izetbegović piše o položaju muslimana u svijetu i propagira povratak na tekovine islama, ne samo kao religije već i kao stila života. On otvoreno kritikuje socijalistički društveni poredak, naglašavajući da su napredne zemlje razvile i razvijaju kapitalizam, dok su siromašne zemlje socijalističke (Izetbegović 1970).

Optuženo je 13 muslimanskih intelektualaca od kojih su neki već bili osuđivani u periodu između 1946. i 1950. godine uglavnom, kako je navedeno, zbog djela protiv naroda i države (*Sarajevski proces* 1987). Optuženima se stavilo na teret da su opsjednuti idejom islamskog preporoda, islamizacijom Muslimana, da su ostvarivali kontakt sa Iranskom ambasadam u Beču, dobili vize za ulazak u Iran i besplatne avionske karte, da su pisali o nepovoljnom položaju Muslimana u SFRJ, kritikovali socijalistički sistem, težili islamizaciji BiH, itd (Ibidem). Ono što je posebno indikativno jeste da je prvooptuženi Alija Izetbegović *Islamsku deklaraciju* napisao trinaest godina prije procesa i da je ta knjiga bila potpuno nepoznata u bh. i jugoslovenskoj javnosti, odnosno nije imala nikakav odjek. Postavlja se pitanje zašto je proces pokrenut toliko godina nakon njenog objavljivanja i otvara sumnju da su komunistički kadrovi iz BiH pokretanjem ovog procesa nastojali dokazati da su

13744.html

⁹ <https://radiosarajevo.ba/metromahala/lica/tako-je-govorilo-atanasije-jevtic-muslimani-smrde-na-loj/408946>

spremni obračunati se sa islamistima, podstaknuti stalnim napadima i optužbama koje su dolazile iz beogradskih krugova.

Jedan od optuženih, Rušid Prguda, je umro u toku istrage, a suđenje je trajalo od 18. jula do 19. avgusta. Svih 12 optuženih je osuđeno na izrazito visoke kazne. Prvostepeni sud je izrekao kazne od pet do 15 godina zatvora, Vrhovni sud BiH od tri i po do 12 godina, a savezni sud od dvije godine i osam mjeseci do devet godina zatvora (Ibidem).

Advokat četvorice optuženih u procesu Rajko Danilović (2006) naveo je da je tretman prema zatvorenicima iz Sarajevskog procesa bio brutalan, da je upotrebljavana fizička sila, prijetnja oružjem da će uhapšenik ili neko iz njegove bliske porodice biti ubijen, da im se onemogućavalo angažovanje advokata.

Najstariji i najčitaniji sarajevski dnevni list *Oslobođenje* je objavljivao detalje sa suđenja. U tim tekstovima se već u samim naslovima isticalo da će se Savez komunista snažno obračunati sa svim nacionalistima i onima koji ugrožavaju socijalistički poredak. Faktički su optuženici u medijima osuđeni prije izricanja presude, a oštri ton novinara koji su pratili suđenje bio je usaglašen sa stavovima komunističkog rukovodstva.

Dok se početkom osamdesetih u drugim republičkim rukovodstvima dešavala ozbiljna politička transformacija, Bosna i Hercegovina je, kako navodi Sarač-Rujanac (2012), ostala na tradicionalnoj liniji snažnog suprotstavljanja svemu što je po procjeni partijskog rukovodstva moglo ugroziti nacionalnu ravnotežu. Dok su u drugim republikama postojale dominantne nacije, Savez komunista BiH je bio bosanski, odnosno partija svih naroda. Kao takav u potpunosti se pridržavao nacionalnog balansa i veoma se pazilo da ne dođe do preferiranja jedne nacije. To je podrazumijevalo značajno oštriju borbu protiv nacionalizma nego što je bio slučaj u drugim republikama. Pri tome je, osim na unutrašnji nacionalizam, trebalo odgovarati i na tendencije iz Beograda koje su sam status BiH dovodile pitanje.

Da Sarajevski proces ne bi izazvao dodatne probleme u samoj BiH, novinar koji izvještava o toku suđenja morao je biti iste nacionalnosti kao i optuženici. U strahu da ovakav proces ne dovede do međunacionalnih tenzija vlast se pobrinula da i tu napravi balans, pa je 1984. godine Vojislav Šešelj, kojeg su beogradski intelektualci i štampa proglasili disidentom osuđen na osam godina zatvora zbog kontrarevolucionarnog djelovanja (Anđelić 2003). Ipak, kako navodi Anđelić (Ibidem), taj proces nije dobro pripremljen, a režimu je trebalo nešto uvjerljivije i više, pa se u tom smislu pokušavalo iskonstruisati nekakav pravosudni balans. Slično kao i u slučaju sa muslimanskim intelektualcima, pronađena je grupa navodnih srpskih nacionalista u sarajevskom naselju Ilidža. Jedan od optuženih je bio

pravoslavni sveštenik koji je naveo da ga je tajna policija zvala na razgovor više od pedeset puta, a za jednog osumnjičenog će se ispostaviti da uopšte i nije bio Srbin, nego Hrvat. Razlog hapšenja je banalan – razgovori po kafanama koje je prenio neko od doušnika tajne policije.

2. INSTRUMENTALIZACIJA RADIO-TELEVIZIJE BEOGRAD

Bosanskohercegovačka dešavanja iz druge polovine osamdesetih detaljno su praćena u srbijanskim medijima. Većinu tzv. bh. afera fabrikovali su upravo beogradski mediji. Stoga ću dati kraći pregled srbijanske medijske scene u navedenom periodu. Stanje na *Televiziji Beograd* drastično se promijenilo osamdesetih godina. Veljanovski (1996) djelovanje ovog medija dijeli u tri faze. Prva faza je od početka osamdesetih godina do Osme sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije 1987. godine; druga faza započinje Osmom sjednicom a završava donošenjem Zakona o radiju i televiziji 1991. godine; treća faza je period od donošenja Zakona i proteže se kroz sve ratove na području SFRJ.

Nakon Titove smrti aktuelizira se pitanje Kosova, što će imati veliki uticaj u nacionalnoj homogenizaciji srpskog naroda u Jugoslaviji. Kao prelomna tačka Miloševićeve politike prema Kosovu u periodu koji je prethodio Osmoj sjednici CK SKS identifikuje se Zbor komunista na Kosovu Polju održan u aprilu 1987. Godine i emitovan na *Televiziji Beograd*. Milošević je imao ogromnu podršku medija. Uz ozvučenje se obratio s prozora moleći okupljene da se razgovara sa delegatima. da ne drži miting, već sastanak. Beogradska televizija je izvijestila da je u salu ušlo još stotinjak delegata te je nakon polusatnog prekida sastanak nastavljen. Razgovor je potrajao cijelu noć. Na TV Beograd emitovani su i neki od govora predstavnika Srba sa Kosova Polja koji su tvrdili da im Albanci čine život nesnošljivim.¹⁰

Međutim, TV Beograd nije u svom programu emitovala kako je došlo do sukoba milicije i demonstranata, tj. da su okupljeni inicirali sukob. U kasnijem svjedočenju za BBC-ijev dokumentarni film *Smrt Jugoslavije* Miroslav Šolević¹¹ je objasnio stvarni tok događaja iz čega je postala jasna uloga koju je imala *Televizija Beograd*. Tokom Miloševićevog boravka na Kosovu, nekoliko dana prije Zbora¹², Šolević mu

¹⁰ *Smrt Jugoslavije*, BBC, 1995, prva epizoda: *Uvod u nacionalizam*

¹¹ Miroslav Šolević je bio jedan od glavnih organizatora mitinga i jedan od vođa kosovskih Srba koji je pomagao Miloševiću u instrumentalizaciji demonstranata.

¹² Umjesto Miloševića je trebao doći Ivan Stambolić, ali je poslao Miloševića smatrajući ga čovjekom od povjerenja

je sugerisao da se treba sastati sa narodom, a ne sa funkcionerima. Milošević je pristao na to, iako je taj postupak predstavljao kršenje dotadašnje prakse. Šolević je rekao da su imali malo vremena da se pripreme, ali su rekli da svi koji znaju „dobro da se biju“ ponesu sve što treba. Istovarili su dvije prikolice kamenja kako bi proširili trotoar u slučaju da zatreba.

„Ovi su naši bežali, što je ohrabrilu policiju, pa je ona krenula u dobar juriš. Dok su ove naše doterali do kamenja. Kad su ih doterali dotle, onda ovi naši okrenu tako da nijedan nije prošao bez poklona od narodne mase. Svi su dobili po dva, tri, po pet. Po šlemu, po leđima, po glavi. I onda pridemo opet tamo do Miloševića i kažemo, napolju milicija tuče naš narod“, rekao je Šolević.¹³

Prikaz ovog događaja na *Televiziji Beograd* imao je snažan odjek u javnosti Srbije. „Njena prezentacija na beogradskoj televiziji promovisala je Miloševića u nacionalnog lidera. Njegova uzgredna izjava demonstrantima (‘Niko ne sme da vas bije!’) postaje medijska atrakcija.“ (Vekarić 2011: 35)

Tadašnji predsjednik Predsjedništva Srbije Ivan Stambolić nastojao je da smiri novonastalu medijsku situaciju smatrajući da se nacionalističkom retorikom koja je dominirala u sadržajima ništa neće postići. Dragiša Pavlović, predsjednik Gradskog komiteta Beograda, zajedno sa Ivanom Stambolićem kritikovao je trenutno stanje u medijima u kojima je bilo sve više nacionalističkih sadržaja usmjerenih prema kosovskim Albancima. Na konferenciji za novinare, koja je održana 11. septembra 1987. godine, Pavlović je izjavio da se u javnim istupima pojavljuju pojedine ideje i ličnosti otvorenog antikomunističkog karaktera i to iza zaklona navodnog doprinosu sprovođenju zaključaka o Kosovu. Dodao je i da se svaka riječ uperena protiv srpskog nacionalizma smatra popustljivošću prema albanskom separatizmu.¹⁴

Njegov istup bio je i povod Osme sjednice CK SKS, kojoj je prethodila sjednica Predsjedništva CK SKS, a na kojoj je odlučeno da se Pavlović isključi iz Predsjedništva Saveza komunista. Odluka je potvrđena na Osmoj sjednici čime je otpočelo i novo poglavlje u srbijanskim medijima. „Političke razlike do kojih je sve više dolazilo između republičko-pokrajinskih rukovodstava sve više su se odražavale na ponašanje državnih elektronskih medija“ (Veljanovski 1996: 618). *Televizija Beograd* pratila je Miloševića tokom 1988. godine, koju su obilježile „antibirokratske revolucije“ i „spontana okupljanja naroda“.

¹³ *Smrt Jugoslavije*, BBC, 1995. I epizoda

¹⁴ NIN, 27. 9. 1987., „Šta je Pavlović rekao“, str. 18-19

U julu 1988. godine održana je proširena sjednica Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije. Predsjednik Predsjedništva SFRJ Raif Dizdarević (2000) postavio je pitanja šta će se dogoditi ako takve grupe krenu u višenacionalnu BiH da traže podršku Srba, ako krenu u srpske krajeve u Hrvatskoj, ako krenu u Sloveniju i ako grupe iz raznih krajeva zemlje počnu odlaziti na Kosovo. U Beogradu se 19. novembra dogodila ‘kruna svih mitinga’ – miting na Ušću. Na mitingu su se mogle čuti i vidjeti već korištene parole i transparenti, simboli i slike Slobodana Miloševića. „Bilo je tada, tvrdila je državna televizija, više od milion ljudi na Ušću, a ostali su procenili da ih je bilo nekoliko stotina hiljada.“¹⁵ Na Vidovdan 1989. obilježena je 600. godišnjica Bitke na Kosovu. *Televizija Beograd* pokrivala je ovaj događaj cijeli dan. Prema saopštenju reportera, događaj je pratilo dvanaest kamera *TV Beograd*, a okupilo se više od milion i po ljudi.

3. SRBIJANSKA ŠTAMPA KAO VODEĆI AGITATOR NACIONALIZMA

U periodu od 1985. do 1991. godine glavni i odgovorni urednik *Politike* bio je Živorad Žika Minović. U poređenju sa *Politikom*, koja je nekad bila najmjerodavniji i najuvaženiji list u SFRJ, ‘list kojem se vjeruje’, *Politika Ekspres*, koja je osnovana 1970, imala je drugačiji uređivački koncept, sa senzacionalističkim prijelomom, kratkim člancima i krupnim naslovima. Poput *Večernjih novosti*, bila je namijenjena slabije obrazovanim čitateljima. Glavni urednik od 1986. Slobodan Jovanović vjeran je Miloševićev pristaša (Thompson 1996). Promjena uređivačke prakse u *Politici* počinje 1987. godine, prije septembarske Osme sjednice CK SKS. Nepažljiv čitalac bi pomislio da je *Politika* i u ovom periodu nastavila sa već prepoznatljivom ulogom afirmacije socijalističkog društva, na šta su ukazivali beskrajno dugački članci sa raznih sjednica, sastanaka i konferencija u kojima je isticano jačanje sistema, kao i ravnopravnost svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji. Kvantitativni pokazatelji nedvosmisleno govore o uticaju *Politike* u SFRJ. U 1986. godini imala je tiraž 263 744, a *Politika Ekspres* 253 356, dok je u 1987. godini tiraž *Politike* u prosjeku iznosio 254 915, a *Politike Ekspres* 228 618 (Vekarić 2011). I u BiH je *Politika* bila veoma čitana, a uticaj beogradskih medija u ovoj republici bio je izrazito veliki. Nekada je broj prodatih primjeraka *Politike* bio veći od prodatih primjeraka *Oslobođenja*. „U borbi za osvajanje medija, Miloševiću je bilo najviše stalo do *Politike*. (...) *Politika*

¹⁵ Objavljeno na E-novinama: „Kratka istorija užasa“, 02. 04. 2009. link <http://www.e-novine.com/feed/srbija/srbija-tema/24566-Kratka-istorija-uasa.txt> više nije dostupan

je sugestivno uticala na ostalu štampu, upućivala je kojim pravcem treba krenuti i udariti, a televizija ju je samo pratila svojim ogromnim uticajem na javno mnjenje“ (Bjelica 1997: 71). U *NIP Politika* više od 75% novinara su bili članovi Saveza komunista, na *Televiziji Beograd* 80%, a najmanje ih je bilo u *NIP Borba* 65 (Ibidem).

Funkcija jugoslovenskog Predsjedništva je znatno oslabila što su potvrđivali i stavovi novinara spram odluka koje je Predsjedništvo donosilo. To se vidjelo po tretmanu saveznih rukovodilaca i rukovodilaca iz drugih republika u medijima. Njihovi govori i odluke su prenošeni u skraćenim verzijama ili su potpuno ignorisani. Na primjer, kada se predsjednik Predsjedništva SFRJ Raif Dizdarević obratio građanima SFRJ povodom teške krize koja je potresala državu, pri čemu se veoma opširno osvrnuo i na probleme u sredstvima javnog informisanja, u *NIN-u*¹⁶ je taj dio potpuno izostavljen. O sredstvima javnog informisanja Dizdarević (2011: 193) je rekao:

„Uzela su takvog i tolikog maha javna konfrontiranja rukovodstava i pojedinih sredina, pojedinih nosilaca odgovornih funkcija, a u to se uprežu i sredstva javnog informisanja. (...) Mi se obraćamo sredstvima javnog informisanja da doprinose smirivanju napetosti u zemlji i da ne raspiruju strasti, međunacionalno sukobljavanje, da ne podstiču one akcije koje ugrožavaju političku stabilnost i ustavni poredak u zemlji. Ona mogu mnogo da učine za smirivanje napetosti.“

4. ODJECI I REAGOVANJA

Politikina rubrika Odjeci i reagovanja izlazila je na stranicama ovog dnevnog lista od jula 1988. do marta 1991. godine. Rubrika je predstavljena kao glas naroda, a zapravo je služila za jačanje podrške Slobodanu Miloševiću. „Rubrika *Odjeci i reagovanja* od velikog je značaja za razumevanje načina na koji je javno mnjenje u Srbiji i delovima Jugoslavije naseljenim srpskim stanovništvom bilo sistematski pripremano za buduću dirigovanu dekonstrukciju zemlje i ratove u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i, najzad, na Kosovu.“¹⁷ Pisma čitatelja, od kojih su izabirana najtendencioznija, a dio njih je najvjerovatnije nastajao i unutar *Politike*, služila su za diskriminaciju i eliminaciju političkih protivnika Slobodana Miloševića. „Mnogi anonimusi postali su prekonoc poznati nacionalni borci i patrioti. Dovoljno je bilo da napadnu nekog ko nije bio po volji režimu pa da dobiju prostor u glavnim

¹⁶ NIN, „Usmerimo nezadovoljstvo“, 16. 10. 1988., str. 13

¹⁷ <http://www.hlc-rdc.org/?p=21693>, pristupljeno: 11. 01. 2020.

novinama (na primer u *Politikinoj* rubrici „Odjeci i reagovanja“) ili učešće u emisijama glavne televizije“ (Bjelica 1997: 101). Odjeci i reagovanja su slijedili tradiciju nekadašnje *Politikine* rubrike *Među nama*. Pod tom tradicijom se ne misli i na sadržaj, već isključivo na formu. Kao najčitaniji list u SFRJ *Politika* je oduvijek nastojala da uspostavi vezu sa svojim čitateljstvom što je bilo popularno i u drugim dnevnim novinama. „Oslanjajući se na tradiciju rubrike ‘Među nama’, koja je godinama objavljivala pisma čitalaca, ‘Odjeci i reagovanja’ su do marta 1991. služili kao poligon za pljuvanje režimskih protivnika, i najavu političkih čistki. (...) ‘Odjeci i reagovanja’ širom otvaraju stranice *Politike* za govor mržnje, koji se plasira pod krinkom liberalizacije štampe“ (Vekarić 2011: 48-49).

U Odjecima i reagovanjima često su se kao čitatelji pojavljivali anonimni doktori, magistri, inženjeri, ekonomisti, što je pokazivalo da Miloševića osim ‘običnog’ naroda navodno podržavaju i intelektualci. Mimica i Vučetić (2008) ističu da pisma čitalaca objavljena u ovoj rubrici, ne odražavaju samo duh vremena, nego stvaraju jednu novu stvarnost koja ubrzo postaje stvarnija od ‘stvarne stvarnosti’. U *Politikinoj* rubrici koju su navodno pisali čitatelji, napadane su mnoge javne ličnosti kojima je i na taj način pripremana politička čistka ili eliminacija iz javnog života. Napadani su Albanci, Slovenci, Hrvati i svi drugi koje je političko rukovodstvo Srbije okarakterisalo kao neprijatelje srpskog naroda. Predstavljano je kao da radnička klasa i poštteni intelektualci podržavaju Miloševića i politiku rukovodstva. „Pamfletska, pseudopatriotska i šovinistička ofanziva ne samo na političke protivnike i neistomišljenike u Srbiji nego i na cele narode izvan nje, trajaće bezmalo pune tri godine (od jula 1988. do marta 1991). Nedužna tradicionalno stroga neutralna *Politikina* rubrika ‘Među nama’ biće postupno unakažena i odgurnuta u zapećak“ (Nenadović 1996: 585).

5. „AFERE“ IZ DRUGE POLOVINE OSAMDESETIH GODINA

Kao četiri glavne bh. afere iz druge polovine osamdesetih godina koje su u srbijanskoj javnosti, medijima i intelektualnim krugovima kao dokazi o „tamnovilajetskoj“ BiH iskorištene za destabilizaciju republike jesu: afera u mjestu Moševac, afera Fašistički rođendan, afera u Agrokomerc i afera sa vikendicama u Neumu. Afere su poredane hronološki, prema godinama u kojima je javnost saznala za njih. Sve osim Fašističkog rođendana, trajale su duže vrijeme, odnosno više godina.

O čuvenom rođendanu Isidore Bjelice već su pisali neki autori (npr. Ivo Lučić te Aleksandar Hemon i Miljenko Jergović kao akteri samog događaja). Afera Ag-

rokomerc je detaljno obrađena kroz knjige i tekstove različitih autora, što je navedeno i u prvom dijelu članka (Vidjeti Dupanović 2021). Izgradnja luksuznih vikendica u Neumu, bosanskohercegovačkom gradiću na obali Jadrana, je također detaljno istražena. Afera Moševac je najmanje istražena pa stoga ću se u nastavku rada najviše i baviti događanjima u selu kod Maglaja koji su punili stupce od 1985. do 1989. godine. O ostale tri afere navest ću samo neke najbitnije podatke, zbog ograničenosti prostora. Sve četiri afere su iskorištene za učvršćivanje teze iz ranih osamdesetih godina o tamnovilajetskoj BiH i njenom dogmatskom rukovodstvu. Pritom se, istini za volju, otvara i pitanje odgovornosti rukovodstva BiH za ova dešavanja koja su tendenciozno izdvajana da se dokaže kako je BiH najproblematičnija u cijeloj Jugoslaviji. A odgovornost je u tome što se dosta toga prikivalo, a poslužilo je nacionalistima iz Beograda da upravo insistiraju kako se tu stalno nešto sakriva, te su kada je svaki od tih slučajeva „otkriven“ u beogradskim medijima organizovali medijsku kampanju i svaki slučaj značajno predimenzionirali.

U javnost je početkom 1987. godine „iscurila“ vijest o proslavi rođendana u stanu Isidore Bjelice, kćerke poznatog šahiste Dimitrija Bjelice. Proslava se desila u decembru 1986. godine u centru Sarajeva, a gosti su nosili nacistička obilježja, pravili sendviče sa kukastim krstovima iscrtanim od majoneze.¹⁸ Vijest o rođendanskoj zabavi prvo je objavljena u *Politici* u januaru 1987. godine. Dopisnik ovog lista iz Sarajeva bio je Muharem Durić, koji se često isticao po tendencioznim tekstovima koji su išli na ruku srpskom nacionalizmu i dokazivanju teze o represivnoj politici bh. rukovodstva. Tako je bilo i u ovom slučaju. Durić je naveo da Sarajevo šuti po običaju, te da je i najnoviji slučaj obavljen velom šutnje što mu daje znatno veću dimenziju nego zaslužuje.¹⁹ Novinar je u članku naveo i da se za slučaj saznalo zahvaljujući grupi studenata koja je poslala pismo na adresu sarajevske redakcije *isto* što ga navodi na zaključak da je poslano i drugim medijima, kao i da stvari nisu benigne kakvim se nastoje prikazati. Iz ovog teksta se vrlo lako da iščitati da je zabava dokone sarajevske omladine od kojih su, kako je kasnije izvjestilo i isto, neki bili i članovi Saveza komunista inspirisana nacističkom ideologijom koju baštini dio sarajevske urbane omladine. Očekivano, čim je slučaj izašao u isto odmah se oglasilo i *Oslobođenje* i različiti politički organi da osude ovaj događaj koji je predstavljen kao udar na tekovine samoupravnog socijalizma i prvorazredan skandal. Slučaj danima je bio glavna tema u javnosti, a isto je svakodnevno donosilo nove informacije. Druga organizatorica rođendana bila je Gordana Grozdanić, kćerka

¹⁸ <https://www.noviplamen.net/glavna/bosanskohercegovačke-afere-u-vrijeme-sfrj/>

¹⁹ *Politika*, „Maskenbal u crnim košuljama“, 07. 01. 1987., str. 14

uglednog profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu Sulejmana Grozdanića. Sve ovo se koristilo da se pokaže navodna negativna strana djece uglednih Sarajlija, jer su na rođendan uglavnom bili prisutni studenti iz dobrostojećih viđenijih porodica. Isidora Bjelica je u razgovoru koji sam obavila s njom 2014. godine za potrebe pisanja doktorske disertacije navela da je samo slijedila trendove koji su dolazili iz Slovenije, a ticali su se činjenice da je u SFRJ na snazi član 133 Krivičnog zakona SFRJ, kolokvijalno nazivan verbalni delikt, koji je ograničavao slobodu govora. Bila je to podrška slovenačkoj omladini koja je tražila da se ukine Štafeta mladosti i manifestacija slavljenja Titovog rođdana te da se uvede civilno služenje vojnog roka. Slično kao što je Dušan Makavejev ismijavao Prvomajsku paradu u filmu *Parada* ili spomeničku kulturu, kult ličnosti i nemogućnost propitivanja postojećih narativa kroz film *Spomenicima ne treba verovati*. Inače Makavejev je bio pod uticajem čuvenog Frojdovog učenika Vilhelma Reicha koji je izbačen iz komunističke partije Njemačke zbog tvrdnje da je komunizam zapravo crveni fašizam te da i komunizam i fašizam ograničavaju ljudske slobode. Naravno da ovdje treba uzeti u obzir i mogućnost da su studenti ovim performansom željeli ukazati na autoritativnu politiku Saveza komunista BiH koja nije dozvoljavala drugačije mišljenje i koja je surovo kažnjavala disidente.

I *Politika* i *Oslobođenje* objavili su imena 19 gostiju na rođendan, a ustanovljeno je da su četiri učesnika članovi Saveza komunista.²⁰ U spomenutom intervjuu Isidora Bjelica je navela da je na rođendan bilo prisutan 21 gost i da u medijima nisu navedena imena dvojice učesnika jer su bili saradnici Državne bezbjednosti i da danas uživaju status uglednih građana, ne želeći navesti njihova imena, ali je, kako je rekla, radi se o istaknutim umjetnicima liberalima koje je policija svjesno zaštitila jer je željela plasirati sliku o fašizmom zadojenoj sarajevskoj omladini. Nakon brojnih sastanaka i konferencija omladinskih organizacija i Gradskog komiteta, slučaj je zaključen 30. 01. 1987. godine pri čemu je navedeno da učesnici zabave ili, kako su mediji pisali, maskenbala nisu homogena grupa što potvrđuje i činjenica da su neki od njih u članstvu SKBiH.²¹

Iste godine počela je afera sa preduzećem Agrokomerc²² čiji su se tadašnji direktor Fikret Abdić i njegovi saradnici teretili za privredni kriminal, jer su mjeničnim poslovanjem napravljena enormna dugovanja. O značaju Agrokomerca za BiH a

²⁰ *Oslobođenje*, „Poznata i imena aktera”, 10. 01. 1987., str. 2 i *Politika*, „Poznati učesnici ‘maskenbala’” 10. 01. 1987., str. 13

²¹ *Oslobođenje*, „Gorke pouke ‘rođendanskog slavlja’”, 31. 01. 1987., str. 3 i *Politika*, „Reč je o – izolovanoj grupi”, 31. 01. 1987., str. 13

²² <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc/>

posebno za Krajinu i Veliku Kladušu, koja je do formiranja i razvoja ovog privrednog preduzeća bila izrazito siromašan kraj, svjedoče samo neki podaci: Agrokomerc je bio prehrambeno preduzeće sa modernom opremom koje je imalo 59 tvornica i zapošljavalo 13.600 radnika. U preduzeću je bilo zaposleno 15 prevoditelja raznih svjetskih jezika i naručivalo se 256 stručnih časopisa iz svih oblasti kojima se Agrokomerc bavio.²³

Iako se o finansijskim problemima Agrokomerca govorilo i nekoliko godina ranije, i o ovoj aferi prvi su izvjestili beogradski mediji. U avgustu 1987. godine novinar lista *Borba* Boro Marić napisao da je preduzeće izdavalo mjenice bez pokrića i napravilo ogroman dug.²⁴ Za uspjeh Agrokomerca posebno su bili zaslužni braća Hamdija i Hakija Pozderac, koji su bili ugledni rukovodeći kadrovi u BiH. Novinar Emir Habul koji je za *Oslobođenje* pratio i druge afere (Fašistički rođendan, izgradnju vikendica u Neumu) u razgovoru 2014. godine prisjetio se da su bh. novinari bili prilično suzdržani, meditim počeli su se pojavljivati tendenciozni komentari šefa Tanjuga u Bosni i Hercegovini Dubravka Curaća, šefa dopisništva *Večernjih novosti*, Komuniste, itd. To je nagnalo i druge novinare iz BiH da se uključe u ovaj slučaj, upravo zbog optužbi da se u BiH stalno nešto prikriva, pa se sarajevsko *Oslobođenje* aktivno uključilo u praćenje slučaja.

Novinar Boro Marić je napisao da je Velika Kladuša poprimila oblike kvazi državnice koja će imati svoj prijevoz, svoju televiziju, radio stanicu, bazen olimpijskih razmjera, asfaltne puteve u najzabačenijim selima kojima je dnevno prolazilo tek desetak auta. Marić je naveo da Velika Kladuša ima i svoju prvomajsku paradu.²⁵

Iako je Agrokomerc bio u dugovima, ukupna ekonomska situacija u cijeloj Federaciji je bila izrazito nepovoljna, a mjenično poslovanje nije predstavljalo izuzetak u odnosu na druga preduzeća u Jugoslaviji. Međutim, o tome se nije pisalo niti su takvi slučajevi svakodnevno bili dio medijskog izvještavanja. To otvara pitanje šta je bila stvarna pozadina pokretanja ove afere. Na proširenoj sjednici CK SKBiH održanoj 12. 09. 1987. Hamdija Pozderac je podnio ostavku. U saopćenju je stajalo:

„Učestvujući u današnjoj raspravi, drug Hamdija Pozderac je obavijestio Predsjedništvo CK SK BiH da je nakon temeljnog sagledavanja svih elemenata političke situacije stvorene slučajem ‘Agrokomerc’, negativnih ekonomskih i političkih posljedica koje su zbog toga nastale i veoma se nepovoljno odrazile na stanje i odnose u zemlji i na međunarodni ugled i poziciju

²³ Iz dokumentarnog filma *Raspad industrije u BiH: Agrokomerc*, dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=Z97BHWwfqJE&t=441s>

²⁴ <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc/>

²⁵ *Oslobođenje*, „Premjeravanje moći i nemoći”, 22. 8. 1987., str. 3

Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, odlučio da podnese ostavku na funkciju potpredsjednika Predsjedništva SFRJ i člana Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.“ (prema Dodik 2003: 183)

Optužnica protiv Fikreta Abdića, Hakije Pozderca i drugih podignuta je u februaru 1988. godine, a suđenje je počelo u maju iste godine. U aprilu iste godine umro je Hamdija Pozderac. U toku suđenja grupa optuženih, a naročito Abdić, imali su veliku podršku mještana. Emir Habul se u intervjuu iz 2014. prisjetio da je u toku suđenja Savez komunista BiH već bio jako oslabljen i da vlast više nije imala nekadašnji autoritet, što je značilo i da nije bilo otvorenog miješanja u rad novinara. Ali je štampa iz Srbije, koja je već bila pod punom kontrolom Miloševićevog Centralnog komiteta, prije svega novinari *Politike* i *Politike ekspres*, imala jasan cilj – širenje negativne slike na ukupnu političku scenu Bosne i Hercegovine i rušenje rukovodstva BiH.

Advokat Hakije Pozderca tvrdi da je afera Agrokomerc imala za cilj smjenu Hamdije Pozderca. To potvrđuje argumentima da su Hakiju Pozderca pustili nakon godinu dana i nikad ga više nisu na sud pozvali, a da su Abdića osudili na četiri godine zatvora, ali ta presuda je ukinuta, i postupak više nije ni nastavljen.²⁶ Advokat Tapuškić se prisjetio i da je u Agrokomercu sve stalo na nekoliko mjeseci samo da bi se obračunalo sa Hamdijom Pozdercem i da nije bila riječ o borbi protiv privrednog kriminala već o političkom obračunu. U to vrijeme je po istoj logici, kako je naveo Tapuškić, trebalo uhapsiti više od 20.000 ljudi jer je unutrašnji dug Jugoslavije bio veći od 40 milijardi dolara. Petar Dodik (2003: 5), član bosanskohercegovačkog Predsjedništva, smatra da je propašću Agrokomerca, kao jednog od najvećih i najuspješnijih preduzeća, propalo i političko rukovodstvo BiH.

Godine 1988. jugoslovenska javnost je saznala i za izgradnju elitnih vikendica u Neumu²⁷, bosanskohercegovačkom gradu na obali Jadrana, koje su pripadale visokim funkcionerima iz BiH. O ovoj aferi su izvještavali *Naši dani*, *Televizija Sarajevo* i još neki mediji iz BiH. Afera je pokazala da su funkcioneri itekako zloupotrebjavali svoj položaj i da su klasne razlike u društvu bile sveprisutne. I ovaj događaj išao je na ruku nacionalistima iz drugih republika da dokažu kako je rukovodstvo BiH ne samo etatičko, već i duboko korumpirano. Priču o izgradnji vikendica pratila je i

²⁶ Intervju s Branislavom Tapuškićem, “Pola veka u sudnici”, 10. 4. 2014. godine, dostupno na: <http://www.vre-me.com/cms/view.php?id=1188792>

²⁷ <https://www.noviplamen.net/glavna/posljednji-udarac-bosanskohercegovaackom-komunistickom-rukovodstvu-afere-neum/>

priča o funkcionerskim zloupotrebama pri podizanju kredita. *Politika* je i ovaj put iskoristila priliku da navede da se o svemu tome već dugo zna, ali se kao i uvijek šuti.²⁸

Broj izgrađenih vila je bio više od dvije stotine. Španović (1989: 72) piše o 288 vila, a Andelić (2005: 99) o više od 200 vila koje je tadašnja funkcionerska elita posjedovala i da te vile nisu pripadale lokalnim mještanima. U vrijeme kada je afera s vikendicama došla u javnost u BiH su djelovali i tzv. omladinski časopisi *Naši dani* i *Valter*, čiji su novinari otvoreno i na potpuno drugačiji način izvještavali od dnevnim i aktuelnim dešavanjima u odnosu na konvencionalne medije. Oni su bili svjesni da Savez komunista više nema ni približno nekadašnju moć pa su otvoreno prozivali rukovodeće kadrove koristeći trend demokratizacije medija. Međutim, iz ove perspektive i nakon svega što se dogodilo u BiH, u razgovorima sa novinarima i urednicima koji su bili aktivni u tom periodu, dolazim do zaključka da su mišljenja o njihovom djelovanju podijeljena. Dok neki smatraju da su se po prvi put mogle čitati otvorene kritike politika i političkih lidera te da je u to vrijeme počeo razvoj istraživačkog novinarstva, drugi su mišljenja da su svojim napadima na ove čelnike samo pomogli nacionalističkim snagama. Komunističko rukovodstvo, koje je do nastojalo održati autoritet u BiH i suprotstavljati se napadima iz susjednih republika, u omladinskim časopisima je iz dana u dan prikazivano ne samo kao nesposobno, već i duboko ogrezlo u korupciju.²⁹

6. AFERA MOŠEVAC

Iako je afera Moševac počela 1985. godine, prije svih koje su navedene u prethodnom poglavlju, o njoj ću posebno i detaljnije pisati iz dva raloaga. Prvi je što je ona je najmanje istražena. U dostupnoj literaturi nalazimo samo neke najosnovnije detalje. Drugi razlog je što je ona po mnogo čemu posebna u odnosu na druge, posebno Agrokomerc i izgradnju vikendica u Neumu. Dok su se u obje ove afere spominjali visokopozicionirani rukovodioci, u aferi Moševac se nije radilo ni o kakvom velikom kriminalu, ili izrugivanju samoupravnog socijalističkog sistema, niti je imala ikakve veze sa isticanjem slavljenjem i veličanjem bilo čega što je u SFRJ bilo nedopustivo. Omladinski magazin *Naši dani* nazvao je ovu aferu *seoskom pljačkom*, koja je počela oko novca od samodoprinosa u mjesnoj zajednici, da bi na kraju beogradski mediji iskoristili i ovaj lokalni događaj kao dokaz bahatosti i represije SKBiH.

²⁸ „Moćnici uzimali pare i zataškavali falsifikate“, *Politika*, 31. 10. 1988, 7.

²⁹ „Nacionalizirati opljačkano“, *Naši dani*, 02. 09. 1988, 6–7.

Moševac je mjesto koje je pripadalo maglajskoj opštini. Centralni protagonisti slučaja bili su Dževad Galijašević koji je bio na čelu organizacije SSO Moševac i Hasan Delić. Galijašević je 26. 05. 1985. godine izabran za predsjednika Omladinske organizacije, a sedam dana nakon toga je mjesnoj partijskoj organizaciji dao na razmatranje svoj materijal *Samoupravljanje u organima i organizacijama MZ „25. novembar“* u kojem je predstavio dostignuti stepen razvoja socijalističkih i samoupravnih odnosa u mjesnoj zajednici Moševac, odnosno nerad i kršenje statuta. Desetak dana kasnije održana je sljedeća sjednica na kojoj je traženo da se utvrdi stepen idejno-političke odgovornosti rukovodstva ove mjesne zajednice koje je novac trošilo nenamjenski i raspustilo organ samoupravne društvene kontrole (Galijašević 1989). Afera je, dakle, započela pitanjem – *gdje su pare od mjesnog samodoprinosu?*

Afera Moševac je, kako je navedeno u *Našim danima*, otpočela običnom seoskom pljačkom, a nastavila se maratonskim svađama, ubjeđivanjima, kafanskim tučama i sudskim procesima, da bi na kraju kulminirala ultimativnim zahtjevima stanovnika Moševca za provođenjem radikalne diferencijacije u svim opštinskim strukturama.³⁰ Kako navodi Veladžić (2011), pozivajući se na izvore, slučaj Moševac je imao dvije strane priče. Jedna je bila da su u Moševcu isljeđivani akteri ove afere, te da ih je islijeđivao maglajski SUP i službenici Državne bezbjednosti iz Doboja, što je dovelo do masovne i represivne kulminacije. Prema navodnim pričama, cijelo selo je privođeno i maltretirano. Ti podaci ukazuju na paranoju sistema, koji je vjerovao u svoju snagu i koristio silu, pritom zapadajući u zamku i potvrđujući optužbe koje su bh. sistemu upućivane i od aktera afere i od navodnih demokrata iz Sarajeva i Beograda. Druga strana priče je da je Galijašević provodio ‘dogaćanje naroda’ po uzoru na zbivanja u Srbiji i na Kosovu, koristeći identičnu retoriku kao srbijansko rukovodstvo. Uz to, Galijašević je zastupao i tezu srbijanske štampe o muslimanskom nacionalizmu u Bosni i Hercegovini (Veladžić 2011).

Galijašević je u svojoj knjizi (1989) naveo da su sredinom 1986. godine počela privođenja u OSUP Maglaj i Centar službe bezbjednosti Dboj. Razgovori su na početku bili praćeni uvredama, psovkama i prijetnjama, i kako nisu željeli da popuste, cijela partijska organizacija je prebijana. Istaknuo je i kako su se borili protiv jednog staljinističkog odnosa gdje je pendrek bio najjači argument, da su im upadali u kuće bez naloga, hapsili ih na spavanju, plijenili dokumente, presretali ih i zabranjivali putovanja.

³⁰ *Naši dani*, „Ja sam fanatik“, 03. 02. 1989., str. 28-30

U novembru 1987. godine u Moševcu se dogodio incident u kojem je gazda seoske kafane Safet Muminović zajedno sa maloljetnikom I. M. polupao prozore na kućama Dževada Galijaševića i Mehmeda Mašića, te demolirao automobil Ramiza Husanovića. Povod je bilo skrnavljenje nadgrobnog spomenika Muminovićeve majke, koji je posumnjao da je to djelo ove trojice. Stotinjak mještana se uputilo prema Muminovićevoj kafani zajedno sa Galijaševićem i Jasminom Hasanbašićem demolirajući kafanu, na šta je Muminović pucao iz puške. Opštinski SUP pritvorio je Galijaševića, Muminovića, Hasanbašića, maloljetnika I. M. i Hasana Delića. Delić i Galijašević su primili rješenje o tridesetodnevnom pritvoru i počeli štrajk glađu.³¹ *Naši dani* su objavili kratak komentar na dešavanja u ovom mjestu: „Eto dokle je dogurao zahtjev mještana od prije tri godine da se preispita kuda je nestalo nekoliko daski i vreća cementa, koji su pripadali mjesnoj zajednici. Slučaj već godinama puni stupce i jugoslovenskih listova. Moševački čvor se i te kako zapetljao.“

Suđenje je počelo 28. 12. 1987. godine. Delića, Galijaševića i Hasanbašića su teretili za ometanje milicije u vršenju službene dužnosti. Hasanbašić se branio šutnjom, Galijašević je tvrdio da ga je pretukao zatvorski čuvar, dok je Delić tvrdio da on i Galijašević nisu mogli napasti Muminovićevu kafanu, jer su u to vrijeme bili u Beogradu kako bi saveznim organima prijavili moševački slučaj. Suđenje je izazvalo veliki interes ne samo mještana Moševca, već i šire javnosti, a pratilo ga je 14 novinara.³² Problem oko ‘nekoliko vreća cementa’ postao je udarna tema svih jugoslovenskih medija. Mještani Moševca podržavali su tzv. liderski dvojac Galijaševića i Delića. U sve te političke zavrzlake upetljao se i sud, jer je pritvaranje i suđenje akterima događaja (fizičkog obračuna i lupanja prozora) ostavilo mogućnost špekulacija zašto se za ovu vrstu učinjenih djela organizuje takvo suđenje.³³

U toku suđenja Galijašević i njegovi drugovi imali su veliku podršku svojih mještana koji su se okupljali ispred suda pjevali revolucionarne pjesme i uzvikivali: „Sudite ubici, pustite nam djecu!“ Na suđenju su se pojavljivali svjedoci koji su davali kontradiktorne izjave, što je kod prisutnih, kako je navedeno u *Našim danima*, izazivalo smijeh. Opaske sudije Savića također su bile neprofesionalne. Jedan od svjedoka milicioner Hasib Agić izjavio je da on i njegov kolega nisu potezali palicu na mještane, tvrdeći da ne poznaje ni mještane ni selo Moševac. Optuženi Hasanbašić je pitao milicionera koliko je puta dolazio u selo i kontaktirao sa mještanima. Sudija Savić je pitao Hasanbašića da li on to zna, na šta je dobio potvrđan odgovor. Sudija

³¹ *Naši dani*, „Moševački rat se nastavlja“, 04. 12. 1987., str. 4

³² *Naši dani*, „Moševac ubeskraj“, 08. 01. 1988., str. 5

³³ *Naši dani*, „U Moševcu ništa novo“, 22. 01. 1988., str. 8

mu je rekao: „Pa što onda pitate svjedoka“. Jedan od novinara je demonstrativno napustio sjednicu konstatujući da takvo nešto u životu nije vidio. Novinar *Naših dana* je suđenje nazvao lakrdijom, a dok je suđenje trajalo, okupljeni u sudnici su pjevali ‘Padaj silo i nepravdo’. U Maglaju je preovladavalo mišljenje da je sreća što je riječ o jednonacionalnoj sredini, dok je novinar smatrao da bi sreća bila da je sredina višenacionalna, jer bi akteri bili optuženi za nacionalizam i ne bi se stvorio cijeli slučaj. Delić i Galijašević su dobili sedam mjeseci zatvora.³⁴

Iako su glavni akteri ove afere zatvoreni, situacija se i dalje nije smirivala. Na red je došao nastavnik Borislav Đurković koji je na drugoj sjednici OK SSRN Maglaj održanoj 23. 11. 1986. rekao da se ne slaže sa konstatacijom da je ponašanje Galijaševića i Delića neprijateljsko, jer za takve tvrdnje treba imati i jake argumente, te da verbalni delikti ne bi smjeli zavaravati da se mladi svrstaju u neprijatelje. Đurković je istaknuo i da je u općinskoj organizaciji bilo nesamoupravnih radnji, ali da se ne može složiti sa nepotkrijepljenom tvrdnjom da se Bilten moševačke grupe rasturao po inostranstvu kao neprijateljski pamflet, jer takve paušalne ocjene nisu primjerene članovima Saveza komunista. Predsjednik OK SK Đorđo Todorović tražio je od direktora škole u kojoj je Đurković bio zaposlen ocjenu njegovog ponašanja, zahtijevajući da se postavi pitanje njegove političke odgovornosti. Nakon više sastanaka OK SK utvrđeno je da za takvo nešto ne postoji osnova, međutim u međuvremenu se pojavljuje informacija koja otkriva da se ovaj nastavnik zalagao za ukidanje člana 133. što je bilo dovoljno da se slučaj Moševac ponovo pokrene.³⁵ Ovakvim stavovima i islijeđivanjima od strane općinske vlasti samo se išlo na ruku svima onima koji su htjeli dokazati da je lokalna vlast birokratska i „čvrstorukaška“. Zapravo, ovakvim ponašanjem oni su demonstrirali ustaljenu politiku koja je zahtijevala da se odlučno reaguje na društvene pojave koje su ocijenjivane kao antisocijalističke i antisamoupravne, ali su na taj način i slabili svoju moć.

U ljeto 1988. godine slučaj Moševac je ponovo počeo puniti novinske stupce. Povod je bio izvještaj o materijalno-finansijskom poslovanju Mjesne zajednice 25. novembar Moševac u periodu 1984-1988. godina, koji je uglavnom potvrdio sumnje mještana da se društvena imovina potkradala. Utvrđeno je da je oko 20 miliona dinara iz mjesnog samodoprinosu otišlo u privatne džepove. Mještani su tvrdili da se stvarna šteta i ne može utvrditi zbog nedostatka dokumentacije. Drugi razlog nesporazuma bio je Mjesečni informativni bilten SSO Moševca u kojem je Galijašević bio glavni, a Delić odgovorni urednik. Najnoviji broj biltena je izašao na 52 stranice, a navodno

³⁴ *Naši dani*, „U Moševcu ništa novo“, 22. 01. 1988., str. 8-9

³⁵ *Naši dani*, „Za kim zvona zvone“, 05. 02. 1988., str. 18

je štampan u 4.500 primjeraka. U Savjetu za informisanje SSRN Maglaj konstatovano je da je interni bilten prerastao u javni bilten, što je bilo nedopustivo. Bilten je bio neuobičajen i jedinstven i po sadržaju i stilu. Prozvani su svi odgovorni za aferu Moševac sa etiketama koje u jugoslovenskim medijima ne bi prošle bez sudskog epiloga. U uvodnoj 'riječi urednika' bivši predsjednik OK SSRN Maglaj Tihomir Lukes je nazvan maglajskim Pavelićem i malograđaninom, Slavko Tumbić je otjelotvorenje Andrije Artukovića, a Duško Zgonjanin je ministar laži. Za ovaj slučaj urednik je optužio sve funkcionere koji su makar jednom boravili u ovoj mjesnoj zajednici – od općinskih funkcionera do Uzelca i Zgonjanina. Zgonjaninu je posvećeno više priloga u kojem ga nazivaju Al Kapone iz Čelinca poručivši mu da ide u penziju i da se čuva. Veći dio sadržaja je posvećen i Službi državne bezbjednosti Doboj i miliciji, a Delić navodi da je suđenje na maglajskom sudu bilo policijska režija. Ovaj dvojac je najavio da će u narednim brojevima objaviti sve dokumente, ne samo o ovom, već i o svim jugoslovenskim slučajevima, koji su sklonjeni pred milicijom. Najavili su i neke od naslova, između ostalih i 'Život i djelo Hamdije Pozderca', 'Zašto je pao Agrokomerc' i sl. Novinar *Naših dana* Manojlo Tomić naveo je kako je teško zaključiti da li je posrijedi tek ogorčenost dvojice ljudi koji su preživjeli maltretiranje zbog uglavnom legitimnih zahtjeva ili su u pitanju mnogo opasnije igre. Bilten je pretenciozan, zaključuje Tomić, jer je uvjerenje da je samo Moševac demokratska i slobodoumna oaza u 'staljinističkoj Bosni i Hercegovini'.³⁶

Galijašević i Delić su nakon presude odbili služiti zatvorske kazne. U decembru 1988. izdata je za njima potjernica. Na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu je 14. januara 1989. godine održana tribina o ljudskim pravima 'Moševac, to je moja sloboda'. Kako je navedeno u *Našim danima*, tribina je trebala da razbije predrasudu o nemogućnosti javnog dijaloga između institucija sistema i pojedinca ili grupa koje su bile sa njima u sukobu. Umjesto toga, naveo je novinar Jasmin Duraković, tribina se pretvorila u politički skandal koji je pokazao sav sjaj i bijedu bosanskohercegovačke politike. Na plakatima koji su najavili tribinu navedeno je i ime Dževada Galijaševića predsjednika MZ Moševac za kojim je dva mjeseca prije tribine raspisana javna potjernica. U tom periodu on je obavljao svoju predsjedničku funkciju, a mještani nisu dozvoljavali organima SUP-a da uđu u selo i uhapse ga. Navedeno je da je Galijašević prisustvovao i razgovorima Moševčana sa RK SSRN 04. januara na kojima je tema bila rješavanje slučaja Moševac. Na tribini su osim Galijaševića prisustvovali Edina Rešidović, predsjednica RK SSRNBiH (javnosti poznata kao javna tužiteljica iz Sarajevskog procesa), i Dragoljub Mićunović,

³⁶ *Naši dani*, „Moševljani opet jašu”, 21. 07. 1988., str. 3.

potpredsjednik Foruma za ljudska prava koji je djelovao pri Saveznoj konferenciji SSRNJ. „Veliki broj novinara, poznatih gostiju u amfiteatru, kao i prisustvo TV kamera pokazuju da se ovakvi skupovi ne mogu više tako lako zaobilaziti.“³⁷

Poslije tribine Fakultet je bio opkoljen, ali je Galijašević uspio pobjeći organima SUP-a. Međutim sutradan je javljeno da su ga tu večer ipak uspjeli uhapsiti. Nakon trinaest dana štrajka gladu i zahvaljujući velikim pritiscima jugoslovenske javnosti, Galijašević je ipak pomilovan.³⁸ Hasan Delić je bio u bjekstvu. Na zboru radnih ljudi i građana koji je održan dan nakon Galijaševićevog puštanja iz zatvora tražilo se ukidanje zatvorske kazne za Hasana Delića i otvaranje procesa diferencijacije u opštinskim organima u Maglaju. Dat je rok od sedam dana za ispunjenje zahtjeva, a ukoliko se zahtjevi ne ispoštuju, zapriječeno je kolektivnim štrajkom.

Za Galijaševićevo oslobađanje zauzeli su se, prema njegovim tvrdnjama, razni odbori, grupe građana, pojedinci, a u ime Odbora za odbranu slobode misli i izražavanja sam Dobrica Ćosić.³⁹ Galijaševiću je pružana velika podrška iz Beograda, članci su objavljeni u *Politici*, nerijetko u rubrici Odjeci i reagovanja. Tu je npr. objavljeno pismo podrške Galijaševiću koji su potpisali radnici Fabrike celuloze iz Loznice. Navedeno je: „Radni ljudi Fabrike celuloze se dive hrabrosti Dževada Galijaševića iz Moševca BiH. Vaša solidarnost sa napaćenim narodima Kosova je veličanstvena bez obzira što ste onemogućeni da je iskažete. Istrajte, narod je uz vas. Pravda uvek pobeđuje.“⁴⁰

Dok su bosanskohercegovački mediji ukazivali na apsurd cijele situacije, apelujući da se slučaj razumno riješi, *Politika* je po već isprobanom receptu podijelila aktere na dobre i loše, apsolutno podržavajući Delića i Galijaševića koji su bili predstavljeni kao borci za pravdu. Bosanskohercegovačku političku garnituru prikazali su kao nepopustljivu i staljinističku. Za dokaz im je poslužila Opštinska konferencija SSRN Maglaj održana 29. oktobra 1988. godine, na kojoj su između ostalih prisustvovala i osmorica mještana koji su podržavali Galijaševića i Delića, a koji su prethodno zatražili pomoć u Skupštini SFRJ i Saveznoj konferenciji SSRNJ. Jedan od prisutnih delegata na sjednici Junuz Vehabović izjavio je da je stao na stranu Galijaševića i Delića nakon čega mu je došlo rješenje da mu se oduzima dozvola za nošenje oružja, zbog čega se ovaj dotadašnji portir u ‘Natronu’ našao na ulici. Žalio se opštinskom

³⁷ *Naši dani*, „Moševac ponovo na nogama”, 20. 01. 1989., str. 16; *Naši dani*, „Sarajevska triler priča”, 20. 01. 1989., str. 16-17, *Naši dani*; „Ja sam fanatik”, 03. 02. 1989., str. 28-30

³⁸ *Naši dani*, „Sarajevska triler priča”, 20. 01. 1989., str. 17

³⁹ *Naši dani*, „Ja sam fanatik”, 03. 02. 1989., str. 29

⁴⁰ *Politika*, „Oduševljeni Dževadom Galijaševićom”, 03. 10. 1988., str. 13

komitetu gdje ga, kako je naveo nisu razumjeli, a u SUP-u je komandir milicije rekao da Vehabović podržava desnicu. Politika je ovu izjavu posebno izdvojila.⁴¹

Delić i Galijašević su u 1989. godini optuživali bosanskohercegovačko rukovodstvo da vodi antisrpsku politiku i otvoreno su saradivali sa vođom kosovskih Srba Miroslavom Šolevićem. Sekretar za unutrašnje poslove SR BiH Muhamed Bešić optuživao je Delića i Galijaševića da rade na ‘antibirokratskom povezivanju’ naroda iz Bosne i Hercegovine i Srbije.⁴² Emir Habul je u spomenutom intervjuu iz 2014. godine naglasio da su stanovnici Bosne i Hercegovine više vjerovali medijima izvan BiH, nego što su vjerovali *Oslobođenju* i *Televiziji Sarajevo*. To je, zapravo, predstavljalo refleks prijašnjih vremena.

„Vjerovalo se da Oslobođenje nešto krije, iako se izvještavalo pošteno i korektno. I kad bi Oslobođenje upozoravalo da otvorene afere Agrokomerc, Moševac ili Neum idu u pravcu podrivanja Republike i da prevazilaze i povode i uzroke, doživljavani su kao odbranaški i kao ‘pravovjerni’. Beogradska izdanja su destabilizirala nacionalne odnose, a u javnosti se to doživljavalo kao novinarska hrabrost. Borba je u to vrijeme imala profesionalni zalet, ali i politički tretman jedne političke frakcije u BiH. Prva objavljuje visinu mjeničnog duga u avgustu 1987. godine, zatim i stenogram zbog kojeg je Hamdija Pozderac podnio ostavku – sjednicu Poslovnog odbora SOUR-a Agrokomerca na kojoj je Pozderac pozvao na razvoj na štetu samoupravljanja. Jednom sam pitao tadašnjeg sekretara RSUP-a zašto favorizuju Borbu, odgovorio mi je da se plaše da će druga politička frakcija blokirati tekstove u Oslobođenju. Onda se otvara afera Neum, a Moševac je imao godinu ili dvije finasijsku, obavještajnu i političku logistiku iz Beograda. I onda kreće priča o ugroženosti srpskog naroda u BiH.“⁴³

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Međunacionalni sukobi u Bosnu i Hercegovinu su uvezeni iz drugih republika, prvenstveno iz Srbije u čijem su javnom i intelektualnom prostoru odmah nakon Titove smrti počeli napadi na Bosnu i Hercegovinu, njeno nasljeđe, kontinuitet i budućnost. U toku druge polovine osamdesetih godina to je preraslo u otvoreno

⁴¹ *Politika*, „U slučaju Moševac ništa novo”, 30. 10. 1988., str. 6; posebno izdvojen antrfile sa Vehabovićevom izjavom „Bez posla jer ‘podržava desnicu’”

⁴² Veladžić (2011), prema: *Oslobođenje*, „Otvoreni pokušaji razbijanja BiH (iz uvodne riječi M. Bešića, sekretara RSUP)”, 22. 03. 1989. str. 3; *Oslobođenje*, „Bešić demantuje Galijaševića”, 24. 3. 1989., str. 3; Danas, „Tijesna moševačka koža”, 28. 03. 1989. gdje su navedene Galijaševićeve riječi: „Odreći se Šolevića značilo bi odreći se principa za koje se Moševljani bore već četiri godine“

⁴³ Iz istraživačkog intervjua obavljenog 2014. godine za potrebe pisanja doktorske disertacije

huškanje, a svaki problem koji se dešavao u BiH korišten je za njenu destrukciju. Činjenica da su Muslimani činili najveći udio stanovništva korištena je za fabrikovanje priča o muslimanskom nacionalizmu i težnjama za islamizacijom. Stereotipnim narativima o muslimanima nastojalo su predstaviti ovaj narod kao vještački, a islam kao političku religiju koja ne pripada evropskom tlu. U negativnom prikazu Muslimana tendenciozno su predstavljani njihovi korijeni kao i uloga u Drugom svjetskom ratu kao neprijateljskog i izdajničkog naroda.

Negativne konstrukcije o BiH posebno su se intenzivirale u drugoj polovini osamdesetih godina kada je cijela jugoslovenska Federacija bila u nepovoljnom položaju zbog ekonomske krize. Međutim, kroz sadržaje beogradskih medija se doimalo kao da je u BiH stanje posebno problematično, a njeno rukovodstvo etatičko-birokratsko i dogmatsko. Kontinuirani rad na destabilizaciji ove republike dovodio je do međunarodnih tenzija što je bila svojevrsna priprema za rat i agresiju koji su uslijedili.

Montirani procesi su služili da se učvrsti slika o BiH kao o tamnom vilajetu gdje se guše slobode, ljudska i intelektualna prava, ali je svaki od tih procesa izazvan ili podržan iz drugih republika, prvenstveno Srbije, pri čemu je rukovodstvo BiH nastojalo dokazati kako se obračunavaju sa nacionalizmom o kojem se govorilo u intelektualnim krugovima u Beogradu, da bi poslije toga ti isti krugovi to koristili da dokažu kako je bosanskohercegovačko rukovodstvo izrazito represivno.

LITERATURA:

1. Anđelić, Neven (2005), *Bosna i Hercegovina - između Tita i rata*, Samizdat B92, Beograd
2. Bjelica, Mihailo (1997), *Mediji i politička moć*, Institut za političke studije - Radnička štampa, Beograd
3. Buljubašić, Belma (2020), "Bosanskohercegovačke afere u vrijeme SFRJ", *Novi plamen*; dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/bosanskohercegovačke-afere-u-vrijeme-sfrj/>
4. Buljubašić, Belma (2021), "Afera Agrokomerc", *Novi plamen*; dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/afera-agrokomerc/>
5. Buljubašić, Belma (2021), "Posljednji udarac bosanskohercegovačkom komunističkom rukovodstvu: Afera Neum", *Novi plamen*; dostupno na: <https://www.noviplamen.net/glavna/posljednji-udarac-bosanskohercegovačkom-komunističkom-rukovodstvu-afera-neum/>
6. Danilović, Ranko (2006), *Sarajevski proces 1983*, Bosanska riječ, Tuzla

7. Dupanović, Dino (2021), "Mjesto i uloga medija u aferi Agrokomerc – od nacionalizma do oslobođenja", *Historia moderna B&H*, 2(2), 39-87.
8. Dizdarević, Raif (2000), *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, Svjetlost, Sarajevo
9. Dizdarević, Raif (2011), *Put u raspad*, Institut za historiju, Sarajevo
10. Dodik, Petar (2003), *Uspon i pad Agrokomerca*, DES, Sarajevo
11. Filipović, Muhamed (2008), *Afera Agrokomerc i smrt Hamdije Pozderca*, TDP, Sarajevo
12. Galijašević, Dževad (1989), *Moševac: Što je bilo - bilo je*, Multiprint, Beograd
13. Izetbegović, Alija (1970), *Islamska deklaracija*; dostupno na <http://www.bastabalkana.com/wp-content/uploads/2012/09/Islamska-Deklaracija-knjiga-o-islamizaciji-muslimana-Alija-Izetbegovic.pdf>
14. Lučić, Iva (2022), *U ime nacije: politički proces revaloriziranja Muslimana u socijalističkoj Jugoslaviji (1956-1971)*, University Press, Sarajevo
15. Mimica, Aljoša, Radina Vučetić (2008), *Vreme kada je narod govorio „Odjeci i reagovanja“ u Politici, 1988-1991*, Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Beograd
16. Nenadović, Aleksandar (1996), "“Politika“ u nacionalističkoj oluji", u: Nebojša Popov (ur.) *Srpska strana rata*, Republika - Vikom grafik, Beograd i Građanska čitaonica, Zrenjanin, 583-609.
17. Sarač–Rujanac, Dženita (2012), *Odnos vjerskog i nacionalnog u identitetu Bošnjaka od 1980. do 1990. godine*, Institut za historiju, Sarajevo
18. Sarač–Rujanac, Dženita (2020), *Branko Mikulić. Politička biografija 1965-1989*, Univerzitet u Sarajevu - Institut za historiju, Sarajevo
19. *Sarajevski proces: Suđenje muslimanskim intelektualcima 1983. g. (sabrani dokumenti)* (1987), Bosanski institut, Carih
20. Španović, Srđan (1989), *Kvadratura jugoslavenkog kruga*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb
21. Thompson, Mark (1995), *Kovanje rata*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava i Građanska inicijativa za slobodu javne riječi, Zagreb
22. Vekarić, Bruno (2011), *Reči i nedela: Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991-1992.*, Centar za tranzicione procese, Beograd
23. Veladžić, Denis (2019), "Diseminacija slike tamnovilajetske BiH u beogradskoj izdavačkoj i informativnoj djelatnosti s početka 1980-ih godina", *Historijska traganja*, 18, 115-172.
24. Veladžić. Sabina (2011), "Destabilizacija Bosne i Hercegovine krajem osam-

desetih godina 20. stoljeća – ‘Stvaranje preduslova’ za tronacionalu dezintegraciju”, *Historijska traganja*, 7, 201-229.

25. Veljanovski, Rade (1996), “Zaokret elektronskih medija”, u: Nebojša Popov (ur.), *Srpska strana rata*, Republika - Vikom grafik, Beograd i Građanska čitaonica, Zrenjanin, 610-636.

TV emisije:

1. *Kako se raspadala Jugoslavija, Beogradski miting i Kosovo*, peta epizoda
2. *Mediji u Srbiji: Hronika propadanja*, Slaviša Lekić, prva epizoda, 2012.
3. *Smrt Jugoslavije: Uvod u nacionalizam*, BBC, prva epizoda, 1995.

Članci u štampi:

1. „Bezumlje jedne logike“, *NIN*, Beograd, 13. 9. 1987., str. 11-12
2. „Gorke pouke ‘rođendanskog slavlja’“, *Oslobođenje*, 31. 01. 1987., str. 3
3. “Reč je o – izolovanoj grupi”, *Politika*, 31. 01. 1987., str. 13
4. „Maskenbal u crnim košuljama“, *Politika*, 07. 01. 1987., str. 14
5. „Moćnici uzimali pare i zataškavali falsifikate“, *Politika*, 31. 10. 1988., 7
6. „Moševac ubeskraj“, *Naši dani*, Sarajevo, 08. 01. 1988., str. 5
7. „Moševački rat se nastavlja“, *Naši dani*, Sarajevo, 04. 12. 1987., str. 4
8. „Moševljani opet jašu“, *Naši dani*, Sarajevo, 21. 07. 1988., str. 3
9. „Oduševljeni Dževadom Galijaševićom“, *Politika*, Beograd, 03. 10. 1988., str. 13
10. „Poznata i imena aktera“, *Oslobođenje*, 10. 01. 1987., str. 2
11. „Poznati učesnici „maskenbala“, *Politika*, 10. 01. 1987., str. 13
12. „Premjeravanje moći i nemoći“, *Oslobođenje*, 22. 08. 1987., str. 3
13. „Sarajevska triler priča“, *Naši dani*, Sarajevo, 20. 01. 1989., str. 16-17
14. „Šta je Pavlović rekao“, *NIN*, Beograd, 27. 09. 1987. str. 18-19
15. „U Moševcu ništa novo“, *Naši dani*, Sarajevo, 22. 01. 1988., str. 8
16. „U slučaju Moševac ništa novo“, *Politika*, Beograd, 30. 10. 1988., str. 6
17. „Usmerimo nezadovoljstvo“, *NIN*, Beograd, 16. 10. 1988., str. 13
18. „Za kim zvona zvone“, *Naši dani*, Sarajevo, 05. 02. 1988., str. 18
19. „Završna reč Slobodana Miloševića“, *NIN*, Beograd, 16. 10. 1988., str. 12
20. Avramov, Smilja, „Kosovski boj i pravo naroda“, *Politika*, Beograd, 28. 06. 1989., str. 9
21. Durić, Muharem, „Maskenbal u crnim košuljama“, *Politika*, Beograd, 07.

01. 1987., str.14
22. Đapo, Fahrudin, „Ja sam fanatik“, *Naši dani*, Sarajevo, 03. 02. 1989., str. 28-30
23. Horvat, Branko, „Intervju: Zašto nisam poslušan“, *Naši dani*, Sarajevo, 05. 02. 1988., str. 10-13
24. Duraković, Jasmin, Emil Vlajki, „Moševac ponovo na nogama“, *Naši dani*, Sarajevo, 20. 01. 1989., str.16

YouTube:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=lpDxN1GU1ac&t=2501s>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=Jc-ALvfPyd4&t=2042s>
3. <https://www.youtube.com/watch?v=Z97BHWwfqJE>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=bUvWgw2HCrI>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=Z97BHWwfqJE&t=441s>

Online izvori:

1. <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/sarajevski-proces-prije-31-godinu-izrecene-su-presude-aliji-izetbegovicu-i-ostalim-optuzenima>
2. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2013/10/20/sarajevski-proces-30-godisnja-drzavna-tajna>
3. <https://hayat.ba/ko-je-uhapseni-fikret-abdic-osudivani-ratni-zlocinac-i-izdajnik-bosnjaka-koji-ih-je-ubijao-i-mucio-u-logorima/195987/>
4. <https://avaz.ba/vijesti/bih/576690/ko-je-krajiski-babo-ratni-zlocinac-izdajnik-kriminalac>
5. https://www-dw-com.translate.goog/hr/legende-i-mitovi-o-slu%C4%8Daju-agrokomerc/a-40321381?_x_tr_sl=hr&_x_tr_tl=bs&_x_tr_hl=bs&_x_tr_pto=sc
6. <https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-kultni-roman-vuka-draskovica-noz-u-prodaji-od-6-decembra-unos-13744.html>
7. <https://radiosarajevo.ba/metromahala/lica/tako-je-govorio-atanasije-jevtic-muslimani-smrde-na-loj/408946>
8. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1188792>

Intervjui:

1. Intervju sa Emirom Habulom, rukopis, 16. i 17. 09. 2014. (u arhivi autorice)
2. Intervju sa Isidorom Bjelicom, rukopis, 30. 09. 2014. (u arhivi autorice)

CREATING A NEGATIVE IMAGE OF SOCIALIST BOSNIA AND HERZEGOVINA: FABRICATING AFFAIRS AND DESTABILIZING THE LEADERSHIP

Summary:

The paper describes the continuous attacks on the socialist Republic of Bosnia and Herzegovina and its political leadership during the eighties of the last century. The destabilization of the B&H communist leadership was conducted from the power centers in Belgrade - primarily from the intellectual centers and through the media. The leadership of this republic is described as extremely repressive, and Bosnia and Herzegovina is the so-called dark province, in which intellectual creativity and any criticism of the system and government is prohibited. At that time, Yugoslavia was in an extremely unfavorable economic position, but in the Serbian media, BiH was presented as an exception compared to most other republics in the Federation. In addition, BiH was presented as a non-national republic, and there were frequent stereotypes and negative content about Muslims, who were the majority people of this republic. Numerous events were turned into affairs, which weakened the leadership and destroyed the Bosnian society.

Keywords: destabilization; communist leadership; affairs; dark vilayet; instrumentalization of the media; 1980s

Adresa autorice
Author's address

Belma Buljubašić
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
belma.buljubasic@fpn.unsa.ba